

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента Олега МАРМУРИ на дисертацію
Миколи КОВАЛЬЧУКА «Відповідальність за пособництво державі-
агресору за кримінальним правом України»,
представлену на здобуття ступеня
доктора філософії (081 – Право).
Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2026**

Актуальність дисертаційної роботи. Безпрецедентні безпекові виклики, з якими зіткнулася наша держава внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, захист суверенітету та територіальної цілісності вимагають не лише військової відсічі, а й забезпечення ефективної правової протидії будь-яким проявам підтримки ворога. У цьому контексті Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору». Водночас впровадження цієї норми породило низку складних теоретичних і практичних проблем. На практиці правоохоронні та судові органи часто стикаються із труднощами розмежування пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України) від суміжних кримінальних правопорушень: державної зради (ст. 111 КК України), колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та інших.

Теоретичного осмислення вимагає проблема кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору у контексті дотримання балансу між невідворотністю покарання для реальних пособників державі-агресору і захистом прав пересічних громадян, які опинилися в окупації та були змушені виживати в умовах ворожого тиску, а також в частині забезпечення відповідності українського законодавства міжнародним стандартам прав людини.

Комплексне дослідження проблематики кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору, в цілому, має вагоме практичне значення. Адже воно дозволяє напрацювати єдині підходи до кваліфікації, мінімізувати помилки під час досудового розслідування та сформувані стійку, передбачувану судову

практику. Зрештою, ефективне та справедливе притягнення до відповідальності за пособництво агресору є не лише інструментом правосуддя, а й фундаментальною умовою для відновлення суспільної довіри, безпеки та очищення державного простору в період повоєнного відновлення України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2024–2027 рр. (номер державної реєстрації 0124U005075).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація Миколи КОВАЛЬЧУКА є першим комплексним дослідженням кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору за кримінальним правом України, в якому містяться рекомендації щодо правильної кримінально-правової кваліфікації відповідного посягання, а також пропозиції, спрямовані на удосконалення кримінального законодавства в цій частині.

За результатами дослідження Микола КОВАЛЬЧУК сформулював ряд висновків та пропозицій, що мають ознаки наукової новизни, теоретичне та практичне значення. Так дисертант зазначає, що він вперше сформулював авторську концепцію соціальної обумовленості криміналізації пособництва державі-агресору як закономірного етапу трансформації кримінального законодавства України в умовах повномасштабної агресії, що ґрунтується на поєднанні воєнних, економічних та інформаційних факторів сучасного конфлікту. Також автор обґрунтував комплексний характер безпосереднього об'єкта складу пособництва державі-агресору, за якого основним безпосереднім об'єктом є воєнна безпека як складова національної безпеки України, а додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя та здоров'я особи, власність, громадська безпека, інші суспільні відносини. Також Микола КОВАЛЬЧУК вперше обґрунтував, що пособництво державі-агресору не

передбачає обов'язкової наявності співучасті при його вчиненні, зважаючи на що законодавчі положення ч. 2 ст. 31 КК України про добровільну відмову пособника не можуть застосовуватися при одноосібному вчиненні суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-2 КК України. Автор декларує, що вперше запропонував системний підхід до відмежування пособництва державі-агресору від державної зради, колабораційної діяльності та інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України і проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, який базується на використанні контекстуального елементу складу колабораційної діяльності. Окрім цього Микола КОВАЛЬЧУК вперше запропонував редакцію ст. 111-2 КК України, яка передбачає незастосування цієї норми виключно до тих громадян держави-агресора, які постійно або тимчасово не проживали в Україні на момент початку агресії.

Автор удосконалив теоретичні підходи до визначення об'єктивної сторони складу пособництва державі-агресору шляхом уточнення змісту форм пособництва державі-агресору та їх конкретизації на нормативному рівні; положення про те, що у ст. 111-2 КК України поняття «пособництво» вжите законодавцем в автономному значенні порівняно із розумінням пособника як виду співучасника кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 27 КК України).

Дисертант розвинув наукові уявлення про те, що попри відсутність прямої вказівки в диспозиції ст. 111-2 КК України, конструктивно обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу є обстановка вчинення кримінального правопорушення – вчинити цей злочин можна лише в умовах збройної агресії з боку іншої держави чи за наявності окупованих територій, на яких державою-агресором встановлено окупаційні адміністрації; теоретичні положення про те, що виключити із кола суб'єктів аналізованого складу кримінального правопорушення доцільно не усіх громадян держави-агресора, а лише тих, які постійно або тимчасово не проживали на території України на момент початку агресії; положення про недоцільність виключення ст. 111-2 КК України.

Ступінь обґрунтованості висновків та пропозицій. Аналіз тексту дисертації Миколи КОВАЛЬЧУКА дає підстави говорити про наукову обґрунтованість та достовірність отриманих в ході дисертаційного дослідження результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, достатньо обґрунтовані, відповідають поставленій меті та завданням.

Зокрема, для досягнення мети дисертації автор застосовував загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. У процесі комплексного дослідження кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору, встановленні співвідношення цієї і інших кримінально-правових норм, а також при дослідженні санкції аналізованої кримінально-правової норми (розділи 2, 3) використовував системний метод; метод юридичної герменевтики дисертант використав під час тлумачення окремих положень КК України та понять теорії кримінального права (усі розділи); для виявлення проблем кримінально-правової регламентації відповідальності за пособництво державі-агресору, формулювання пропозицій щодо удосконалення КК України (усі розділи) – догматичний метод; метод документального аналізу – у рамках дослідження судової практики, що стосується предмета дослідження (розділ 2, 3); методи формальної логіки (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення) – під час встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складу пособництва державі-агресору а також у процесі зіставлення наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань та для формулювання висновків і пропозицій (усі розділи дисертації).

Характеристика структури та основних положень роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків.

У першому розділі вивчено стан дослідження обраної проблематики, а також досліджено соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за пособництво державі агресору в Україні. Перша частина дала можливість автору певним чином систематизувати результати досліджень, пов'язаних із обраною проблематикою, визначити ті питання, які залишаються дискусійними і

потребують подальшого вивчення, а також запропонувати напрямки подальших досліджень. Друга частина передбачає аналіз норми, передбаченої ст. 111-2 КК України у контексті категорій криміналізації та диференціації кримінальної відповідальності. Дисертант приходить до висновку, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору як явище безперечно існує і впливає з реалій збройної агресії проти України. Однак соціальна обумовленість саме окремої кримінально-правової норми – ст. 111-2 КК України – недостатньо переконлива.

Другий розділ присвячений аналізу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-2 КК України. Дисертант із застосуванням традиційної для кримінально-правової науки методики здійснив аналіз обов'язкових ознак цього складу кримінального правопорушення. Зокрема автор акцентував увагу на понятті активів, реалізації та підтримки рішень або дій, представника держави-агресора, завдання шкоди Україні, особливостях змісту та правовому значенні поняття «пособництво». За результатами дослідження запропоновано авторські підходи щодо формулювання опису окремих ознак складу кримінального правопорушення та розроблено пропозиції нової редакції диспозиції ст. 111-2 КК України.

У третьому розділі, в межах окремих підрозділів, досліджуються питання відмежування пособництва державі-агресору від суміжних кримінальних правопорушень, а також питання караності таких діянь. Зокрема розглянуто проблеми розмежування пособництва державі-агресору та державної зради (ст. 111 КК України), різних форм колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), а також виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК України). Також систематизовано доктринальні підходи щодо вирішення колізій відповідних норм, напрацьовано напрями удосконалення кримінально-правового регулювання допомоги державі-агресору, обґрунтовано недоцільність виключення ст. 111-2 КК України. В межах дослідження питань караності пособництва державі-агресору вивчалися санкція відповідної норми на предмет

адекватності та пропорційності установлених видів та розмірів покарань характерові та ступеню суспільної небезпеки відповідного кримінального правопорушення. Зроблено висновок про вцілому адекватність визначеного законодавцем виду та розміру основного покарання в санкції ст. 111-2 КК України, водночас виявлено порушення системних зв'язків між цією та іншими кримінально-правовими нормами, зокрема, і в частині санкцій.

За результатами дослідження вцілому зроблено висновки щодо необхідності нової редакції ст. 111-2 КК України, та розроблено відповідний проєкт статті.

Повнота відображення наукових положень дисертації в опублікованих наукових працях. Кількість підготовлених наукових праць відповідає вимогам, встановленим для оприлюднення результатів дисертації. Дисертант опублікував три наукові статті у наукових фахових виданнях України, а також три тези доповідей на науково-практичних заходах.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності під час вивчення змісту роботи не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження. Попри позитивну оцінку дисертації вцілому, робота не позбавлена окремих недоліків чи дискусійних моментів.

1. Низка висновків, зроблених автором, потребують додаткової аргументації. По-перше, хотілося б почути більше аргументів щодо того, що громадяни держави-агресора, які постійно проживали в Україні на момент початку агресії мали б підлягати кримінальній відповідальності за пособництво державі-агресору. Адже попри проживання в Україні, такі особи зберігають тісний зв'язок (що передбачає обов'язки громадянина) із державою громадянства навіть тоді. Коли ця держава стає агресором. По-друге, дисертант пише, що «аналізуючи наведені позиції, ми продовжуємо підтримувати наведений раніше підхід про те, що будь-які форми колабораційної діяльності повинні бути пов'язані із контекстом окупації. Саме ця ознака повинна виступати

розмежувальною при визначенні співвідношення складів, передбачених ст. 111-2 та ч. 4 ст. 111-1 КК України, незважаючи на те, що вона прямо не передбачена у відповідних частинах ст. 111-1 КК України». Проте, видається, аргументів на користь такої позиції наведено замало. По третє, на с. 43 автор наводить причини криміналізації: виникнення нових, не існуючих раніше видів суспільно небезпечної поведінки; несприятлива динаміка цих видів поведінки, не регламентованих кримінальним законодавством; необхідність виконання міжнародно-правових зобов'язань; науково-технічний прогрес, який призводить до виникнення та розвитку потенційно небезпечних для людини і суспільства сфер життєдіяльності; необхідність посилення охорони прав і свобод людини і громадянина; усвідомлення помилковості здійсненої раніше декриміналізації певного діяння. І при цьому пише, що жодна з них не обумовила появу у КК України ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору». Водночас варто звернути увагу на перші дві із зазначених. До 2014 року в Україні таких діянь не було, оскільки не було очевидної збройної агресії, а, як згадується в самій роботі, наявні раніше статті КК України не охоплювали усіх діянь, що сьогодні підпадають під дію ст. 111-2 КК України. Динаміка цих видів поведінки, враховуючи триваючу агресію і окупацію, вочевидь теж несприятлива. По четверте, на сторінці 45 автор пише, що він усвідомлює «специфіку ознак суб'єкта у складах цих кримінальних правопорушень і той факт, що суб'єктом державної зради може бути лише громадянин України, а пособництва державі-агресору, і громадяни інших держав (крім держави-агресора), однак цей факт не має істотного впливу на юридичну оцінку процесу появи у кримінальному законі цієї норми, яка повною мірою, чи частково – є результатом диференціації кримінальної відповідальності». Водночас видається, що ширше коло суб'єктів (про що пише й сам автор, наприклад зазначаючи на с. 116, що це «є фактично єдиним аргументом на користь збереження відповідного складу кримінального правопорушення у структурі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки») якраз і не дає можливості однозначної оцінки включення

ст. 111-2 КК України як криміналізації чи диференціації кримінальної відповідальності.

2. Низка проблем, пов'язаних із предметом дослідження залишилися не вирішеними. По-перше, у висновках сам автор відзначає, що зарубіжний досвід відповідальності за співпрацю з окупаційними режимами досліджено фрагментарно. Водночас в межах дослідження його теж системно не вивчено. Хоча було б корисно розглянути такий досвід. Особливо досвід держав, які зазнали зовнішньої агресії останнім часом. По-друге, не приділено належної уваги місцю вчинення цього кримінального правопорушення. Хотілося б почути думку автора чи воно може вчинятися виключно на території України, або ж ні, можливо виключно на окупованій території. По третє, автор пише, що в 7% вироків суд призначив основне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років із застосуванням ст. 69 КК України та/або затвердивши угоду про визнання винуватості і звільнив особу від його відбування з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Це явно виділяється серед інших вироків, де призначалося покарання 10-12 років позбавлення волі. Цікаво було б розглянути мотиви, якими суди керувалися призначаючи покарання у цих 7% рішень. Чому саме обрано таку форму кримінальної відповідальності, а не призначення покарання в межах санкції чи закриття провадження через малозначність. По четверте, дослідження караності не привело до обґрунтування «правильних» меж караності. По п'яте, не піднімається питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Наведені питання мали б стати напрямками подальших наукових досліджень автора.

Загальний висновок. Дисертація Миколи КОВАЛЬЧУКА є завершеною працею, сформульовані в ній висновки та пропозиції становлять наукову новизну, а її результати мають як теоретичне, так і практичне значення. Робота відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Вимогам до оформлення дисертацій, що затверджені наказом

Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також освітньо-наукової програми «Право» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії – за спеціальністю 081 «Право» у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

**Доцент кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
01.07.2026**

Олег МАРМУРА